

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING PSIXIK
RIVOJLANISHIGA O'YINCHOQLARNING TA'SIRI**

SHOMUROTOV ULUGBEK MELIKBOBOYEVICH

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchi

u.shomurotov@dpi.uz +998915107420

SOLIYEVA MAVLUDA O'KTAMOVNA

TILAKOVA MU'TABAR RUSTAMOVNA

XATAMOVA GULXON DONIYAROVNA

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabalari

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada o'yinchoqlarning Maktabgacha yoshidagi bolalarning psixikasiga ta'siri va bolalarning o'yinchoqlar orqali katta hayotga qadam qo'yishi, atrofidagi bo'layotgan voqealariga munosabati yoritilgan*

***Kalit so'zlar:** ruxiyat, o'yinchoq, tafakkur, nutq, psixika, agressiya, tabiat, dunyoqarash, fikrlash, intellect.*

Bolaning rivojlanishini o'yinchoqsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Aynan o'yinchoq bolaga o'z his-tuyg'ularini namoyon qilishga, atrof-hayotni o'rganishga, ijtimoiy munosabatlarga kirishishga, o'z-o'zini anglashga o'rgatadi. Har bir bolaning sevimli o'yinchoqi bo'ladi. Kattalar chin ko'ngildan sovg'a qilgan o'yinchoqqa nisbatan bola o'zi tanlab olgan o'yinchoq unga sevimli, yoqimli, emotsional yaqinroq hisoblanadi. Kattalarga do'st, ishdagi hamkasb qanchalik zarur bo'lsa, bolaga ham o'yinchoq shunchalik zarurdir. Har bir bolada shunday o'yinchoq bo'lishi kerakki, u bolaning do'stiga aylanib, unga arz qila olishi, jazolay olishi, rahm-dillik qilishi, avaylab asrashi lozim. Ayni shu o'yinchoq uchun qo'rquv hissini yengib o'tishi mumkin. Masalan qorong'ilikdan qo'rqadigan bolalarga o'yinchoq kuchuk, ayiq bilan qorong'i

xonaga kirib chiqishni taklif qilish mumkin. Bola o'yinchog'ini xuddi kattalar uni jazolagani kabi jazolashi, urishishi, burchakka otishi, keyin yana olib dumi va qulog'ini tikib qo'yishi mumkin. Bolalar bunday munosabatni robottransformer, Dendi, mashina, legolarga nisbatan qila olmaydilar. Kichik yoshdagi o'g'il va qiz bolalar «Do'stlikka Barbi, yumshoq ayiqcha, mushukcha, quyoncha, odamga yaqin bo'lgan o'yinchoqlarni tanlaydilar. Bolada u tomonidan hissiy idrok qila oladigan, tafakkuri, dunyoqarashini kengaytiradigan, kattalar va ertak qahramonlariga taqlid qila oladigan o'yinchoqlar to'plami bo'lishi zarur. G.L. Lendret o'zining «O'yin terapiyasi muomala san'atidir» nomli kitobida o'yinchoq tanlashda nimalarga e'tibor berish kerakligini aytib: «O'yinchoq bola intellektini har tomonlama rivojlantirishga his-tuyg'ularini, o'z-o'zini anglashga, xulq-atvorini nazorat qilishga, o'zaro munosabatlarga kirisha olishiga yordam beradi. Lekin hamma o'yinchoqlar ham magazindan sotib olinadi. Ota-onalar o'z qo'llari bilan yasab, tikib bergan o'yinchoqlari bolaga yanada yaqin va qimmatlidir», - deb ta'kidlaydi.

O'yinchoqning bola psixik taraqqiyotiga ta'sirini o'rganish ishlariga XIX asrga kelib jiddiy e'tibor berila boshlandi. Bu yo'nalishdagi birinchi tadqiqot ishlari nemis pedagogi Frebel tomonidan ilmiy ravishda o'rganildi. Frebel o'z tadqiqotlarida bolaning dunyoga kelgan birinchi kunlaridanoq bilish jarayonlarini rivojlantirish zarurligini, bolaning birinchi o'yinchoqlari yumshoq o'yinchoqlar bo'lishi kerakligini aytadi. Bola qo'lida ushlab tura oladigan yorqin, turli rangdagi yumshoq koptokchalar bolaning psixikasiga ijobiy ta'sirini aytib o'tadi. Bolaning o'z qo'li bilan loydan yasalgan turli shakllari haqida: «Loydan narsalar yasab o'ynash davomida ular o'rtasidagi o'zaro aloqalarni tushu-nadilar... bu mashg'ulotlar nafaqat bolaning fikrlash qobiliyatiga balki uning ruhiy dunyosiga ham ta'sir ko'rsatadi...» deydi. XIX asrning oxiriga kelib rus pedagogi M. Manaseinovaning fikricha onaning bolasi bilan o'ynaydigan ilk o'yinchog'i matolar qirqimi, yorqin rangdagi predmetlar bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi.

Oradan taxminan 100 yil oʻtgach amerikalik psixolog G.L. Lendret loyni bolaning shaxs xususiyatlariga ijobiy taʼsiri haqida aytib: «oʻzidagi jahl, gʻazab, agressiyani chiqarib tashlovchi vositadir» — deb hisoblaydi.

Oʻyinchoqlar bir necha turga boʻlinadi:

1. Hayotiy oʻyinchoqlar - qoʻgʻirchoqlar, hayvonlar oilasi, qoʻgʻirchoqlar uyi, mebellar, idish-tovoqlar, mashinalar, qayiqlar, kassa, tarozi, telefon, tibbiyot va sataroshlik asboblari, soat, kir yuvish mashinasi, gaz plita, televizor, doska, boʻr, musiqa asboblari, temiryoʻl va boshqalar.

2. Boladagi agressiya (gʻazab)ni chiqarib yuborishga yordam beruvchi oʻyinchoqlar - askarlar toʻplami, miltiq, pistolet, qilich, «yostiq»lar, yovvoyi hayvonlar, rezina oʻyinchoqlar, arqon, bolgʻacha va boshqa asboblari.

3. Ijodiy fikrlashga, fantaziyani rivojlantirishga qaratilgan oʻyinchoqlar - kubiklar, matryoshka, piramida, loto, lego, mozaika, stol oʻyinlari, qirqma rasmlar, qoʻl ishi, tikuvchilik toʻplami, mato parchalari, rangli qogʻozlar va h.k..

Oʻyinchoq bolaning birgalashib oʻynovchi hamrohiga aylanadi. Bola atrofdagi hamma narsalardan oʻziga eng yaqin va qiziqarli hisoblangan oʻyinchoqni yaxshi koʻradi. Bu ajablanarli narsa emas. Agar biz bolaning oʻyinchoq bilan oʻynashiga nazar solsak, bola oʻyin vaqtida har qanday oʻyinchoqni (qoʻgʻirchoqmi, otmi, ayiqmi baribir) xayoliy tarzda tiriltirib, uning bilan gaplashib, birga oʻynaydi. Mabodo oʻyinchoq boʻlmasa, bola oddiy bir choʻpni ham biron narsaga otga yoki qoʻgʻirchoqqa aylantirib, zoʻr ishtiyoq bilan bemalol oʻynayveradi. Har qanday oʻyinchoq bolaning hissiyotlarini qitiqlab, ehtiyojlarini qondirib, ijodiy kuchlarini ishga soladi va, binobarin, yangi hissiyotlarini yangi qiziqish va talablarini yuzaga keltiradi. Bu jihatdan oʻyinchoqning bola shaxsiy xislatlarini tarbiyalashdagi oʻrni kattadir.

Bolalar oʻyinchoqni katta yoshdagi kishilarning qanday oʻyinchoqni yoqtirish-yoqtirmasligiga qarab hal qilinmaydi, balki bolaga qanday oʻyinchoq yoqishi va zarurligi nuqtayi nazari- dan hal qilinishi zarur. Muhimi — qaysi yoshdagi bolaga qanday oʻyinchoq kerakligini bilishdir. Bolalarga hamma

narsadan ko‘ra o‘yinchoq zarur. Bolalarga o‘yinchoq berishda ularning yosh xususiyatlarini, taraqqiyot darajalarini, layoqatini va ayni vaqtda, ularni ko‘proq nimalar qiziqtirishini hisobga olish kerak.

Bir yoshli bolalarning asosiy ehtiyojlari ona va uning mehri bo‘lgani sababli ularga beriladigan o‘yinchoqlar ham yoqimli va yumshoq bo‘lishi lozim. Bu yoshda eng yaxshi o‘yinchoq bola tishlay oladigan o‘yinchoqdir. O‘yinchoqlar asosan plastmassadan, yorqin rangda ovozli bo‘lishi bolaning sensor taraqqiyotiga yordam beradi. 1 yoshli bolaga 3—4 halqali piramidalar, turli kat- talikdagi tarelkalar bir-birining ichiga kiradigan rangli kubiklar berish foydalidir. Bunday o‘yinchoqlar bilan harakat qilish bola intellektini o‘stiribgina qolmay unda quvonch va qoniqish hissini hosil qiladi. Bola o‘yinchoqni xuddi kattalardek taxlay olganidan quvonadi. Bu yoshda yiqilmas qo‘g‘irchoq ham berish kerak.

Ikki yoshli bolaga katta rangli koptok, 7—8 talik piramida, yumshoq o‘yinchoqlar berish kerak. Bola ularni o‘g‘ziga solol- maydi, lekin ular bilan osongina birga uxlaydi. Katta plastmas- sa mashina yoki quticha bola o‘ynab bo‘lgach o‘z o‘yinchoqlarini solishi uchungina emas, bolada tartiblilik, mustaqillik odatlarini hosil qilish uchun muhimdir. Bu yoshda bolaning shaxsiy o‘ynash joyi, o‘yinchoqlar saqlanadigan joyi bo‘lishi lozim. Uch yoshli bolaning o‘yinchoqlari qatoriga qurish, yasash o‘yinchoqlari, «Kinder-syurpriz» kabilarni berish mumkin. Bola kattalar bilan birga yasab, ulardan turli shakllar hosil qilar ekan bolada analiz- sintez kabi tafakkur operatsiyalari shakllanadi. Bu yoshdagi bolalar katta ayiq, katta qo‘g‘irchoqni talab qiladilar. Yana hayotiy o‘yinchoqlar asliga o‘xshash bo‘lishini talab qiladilar. Masalan, limuzin mashinasi albatta qora bo‘lishi kerak.

Kichik guruh bolalari hali hayot tajribalari kam bo‘lganligi uchun tashqi muhit bilan yaxshi tanish bo‘lmaydilar. Ular- ga hali narsalarning rangini, hajmini ajrata olishga o‘rgatuvchi o‘yinchoqlar zarur. Shuning uchun ularga qo‘g‘irchoq, yumshoq o‘yinchoq bilan birga har xil rangli matolar ham berishi

kerak. O'z qo'girchoqlarini har xil rangli matolarga o'rab, o'ynaydilar. Bolalarga beriladigan qo'g'irchoq chiroyli va sinmaydigan bo'lishi juda muhimdir (ularga ko'proq plastmassadan yoki rezinadan qilingan qo'g'irchoq berish kerak. Ular qo'g'irchoqni kiyintiradilar, yechintiradilar, cho'miltiradilar va hokazo). Kichik guruh bolalari qo'g'irchoqlarni yuvintirayotganlarida uning qanday materialdan qilinganiga ahamiyat bermaydilar. Shuning uchun ularga pishiq yasalgan, tezda buzilmaydigan qo'g'irchoqlarni berish kerak. Nozik qo'g'irchoqlarni katta guruh bolalariga berish mumkin.

O'g'il bolalarga esa har xil rangdagi bir-birining ichiga sig'adigan quticha, piramida kabi o'yinchoqlarni berish foydalidir. Kichik guruh bolalariga o'ynash uchun fil, yo'lbars, bo'ri, jirafa kabi o'yinchoq-hayvonlarni berish yaramaydi. Chunki bu yoshdagi bolalar hali bunday yovvoyi va yirtqich hayvonlar bilan tanish emaslar. Ularga yaxshisi o'zlari kundalik hayotlarida kuzatgan va kuzatishlari mumkin bo'lgan tanish hayvonlarning obrazlarini ifodalovchi o'yinchoqlarni berish maqsadga muvofiqdir. Masalan, ot, qo'y, it, sigir, echki, mushuk kabi.

O'rta va katta yoshdagi bog'cha bolalari o'yinchoqlar bilan o'ynaganlarida ham guruh bo'lib o'ynashni yoqtiradilar. Chunki ularni kichik guruh bolalari kabi ayrim narsalar emas, balki atroflaridagi eng yaqin odamlarning onasi, otasi, tarbiyachisi, mudira kabilarning qanday ishlar bilan mashg'ul bo'layotganliklari ko'proq qiziqtiradi. Binobarin, ular o'zlarining o'yinlarida hattoki, o'yinchoqlar bilan o'ynaydigan o'yinlarida ham kattalarning turli faoliyatlarini taqlidan takrorlaydilar. Shuning uchun bu yoshdagi bolalarga mazmunli-rolli o'yinlarga, uy-ro'zg'or ishlariga, mehnat qurollariga doir o'yinchoqlarni berish maqsadga muvofiqdir. Bu yoshda xayol taraqqiy eta boradi. Qalam - sehrli cho'pga, barglar - pulga, qog'ozga chizilgan naqsh - qo'g'irchoqlar gilami- ga aylanadi. Masalan, 4 yoshli bolalar o'yini kuzatilganda Habiba legolarni bir idishga solib qoshiq bilan aralashtirib bo'tqa tayyorlab, qog'ozga chizib singlisini ovqatlantirgan. Shuning uchun bu yoshdagi bolalar o'yinchoq talab qilavermaydilar, balki o'z qo'llari bilan o'yinchoq yaratishni

xohlaydilar. 5 yoshli bolalar katta hajm- dagi o'yinchoqlarni o'ynamay qo'yadilar. Hayvonlar to'plami, oila qo'g'irchoqlari, soldatchalar bilan turli ko'rinishgadi o'yinlarni o'ylab topadilar. Bunday o'yinlar boladagi xayol, idrokning rivojlanayotganini, konkret tafakkurdan ijodiy fikrlashga o'tayotganini ko'rsatadi, bolaning emotsional hayotini boyitadi.

Tayyorlov guruhi bolalari qurish-yasash, mayda bo'laklardan turli samolyot, kemalar, mashinalar hosil qilishni, turli stol o'yinlarini, yig'iladigan robotlarni, ovozli, yig'laydigan chaqaloq- qo'g'irchoqlarni, tikish va to'qish asboblarni talab qiladilar. O'z qo'llari bilan birorta narsa yasab kimgadir sovg'a qilishni istaydilar. Shuning uchun bolaning narsa yasashga bo'lgan har qanday istagini qondirish, ehtiyoji va qiziqishini quvvatlash lozim. Bu yoshda o'yinchoqlar magazini ikkinchi darajali bo'lib qoladi. Bolalar endi ko'proq o'quv qurollariga qiziqadilar. Demak, bu vaqtda avvalgi o'yinchoqlar bolaga kerak bo'lmay qoladi. Lekin hech qachon bola o'ynamay qo'ygan o'yinchoqlarni bolaning ko'z o'ngida axlatga tashlab yuborish kerak emas. Chunki, har bir o'yinchoq bolaning xotirasi, his-tuyg'ulari, tashvishu quvonch- lari bilan bog'liq. Yaxshisi uni kimgadir yoki maktabgacha ta'lim muassasasiga berib yuborish mumkin. Maktab yoshiga kelib bolalar o'yinchoqlarsiz ham o'yinlar tashkil qila oladilar.

Umuman maktabgacha yoshdagi bolalar hayotida ularning taraqqiyotlari uchun g'oyat katta ahamiyatga ega bo'lgan o'yinchoqlar masalasiga tarbiyachilar ham, ota-onalar ham jiddiy e'tibor bilan qarashlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. *M.G. Davletshin, Sh. Do'stmuhamedova, M. Mavlonov, S. To'ychiyeva.* Yosh davrlari va pedagogic psixologiya (o'quv-me- todik qo'llanma). TDPU, — T.: — 2004.
2. *Z. Nishanova.* Bolalar psixodiagnostikasi. TDPU nashriyoti. Toshkent — 1998.
3. *M. Rasulova, D. Abdullayeva, S. Oxunjonova.* Bolalarning

maktabga psixologik tayyorligi. — Toshkent. — 2003.

4. S.X. Jalilova va boshqalar. Shaxsning psixik taraqqiyoti diagnostikasi. — Toshkent. — 2009.

5. Melikboboyevich, S. U. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASHNING AHAMIYATI, MAQSAD VA VAZIFALARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 42(1), 123-128.

6. MELIKBOBOYEVICH, S. U., QIZI, M. M. F., & SALIMJONOVNA, E. F. (2024). BOLALARNING MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORGARLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR. *TADQIQOTLAR. UZ*, 37(4), 203-209.

7. MELIKBOBOYEVICH, S. U., AKRAMOVNA, O. M., & O'G'LI, X. M. A. (2024). SHAXSNING RIVOJLANISHIGA QOBILİYATNING O'RNI. *TADQIQOTLAR. UZ*, 37(5), 12-17.

8. MELIKBOBOYEVICH, S. U., QIZI, A. M. A., QIZI, T. D. U., & QIZI, Q. S. Q. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIGA QISQA MUDDATLI GURUHLARDA BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASH. *TADQIQOTLAR. UZ*, 37(4), 154-158.

9. Melikboboyevich, S. U. (2024). BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASH SHAKLLARI VA METODLARI. *Journal of new century innovations*, 50(2), 189-195.

10. Melikboboyevich, S. U. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASHNING AHAMIYATI, MAQSAD VA VAZIFALARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 42(1), 123-128.

11. Melikboboyevich, S. U., & Istamqulovna, N. S. (2024). XX ASRNING BOSHLARIDA BOLA RIVOJLANISH NAZARIYALARI. *TADQIQOTLAR. UZ*, 33(2), 235-239.

12. Melikboboyevich, S. U. (2024). BOLA SHAXSINING SHAKLLANISHIDA O 'YIN FAOLIYATINING TA'SIRI. NAZARIY VA AMALIY FANLARDAGI USTUVOR ISLOHOTLAR VA ZAMONAVIY TA'LIMNING INNOVATSION YO'NALISHLARI, 1(3), 24-31.